

ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪਰੀਚੇ ਭਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ, ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਐਸੈ ਮਨਾਈ ਜਾਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਕੁਝ ਹਿਸਦੀ ਜਾਂਦੀ ਜੀਵਨ ਜੋਤ ਨੂੰ ਮਚਾਇਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੁਲਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਪੀਂਘ ਨੂੰ ਉਚੇਰਾ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖ - ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਿਕ ਆਦਿ - ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਭਾ ਸ਼ੋਭਾ, ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ, ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਕ 'ਜੁਗ' ਇਕ 'ਕੁਲ' ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ ।

ਤੂੰ ਦਰਿਆਓ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਮੈ ਮਛਲੀ ਕੈਸੇ ਅੰਤ ਲਹਾਂ ।

ਹਕੀਮ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਯੋਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਲਪਗਾਥਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਸਰਬਗਾਥਾ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਇਹ ਦਿੱਤਾ :

ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੌਗੰਧ ਹੈ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਸਮ ਹੈ ;

ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਤਾਰੀਫ ਵੁਹ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਇਕ ਆਂਖ ਸੇ ਕਿਆ ਬੁਲਬੁਲਾ ਕੁਲ ਬਹਰ ਕੋ ਦੇਖੇ ।

ਸਾਹਿਲ ਕੋ, ਮਝਧਾਰ ਕੋ ਜਾਂ ਲਹਿਰ ਕੋ ਦੇਖੇ ।

ਇਸ ਲਈ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਉਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਗੇਦਾਰੀ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ :

1. ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੱਕ ਸਿਰਜਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ - ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦ, ਉਦਾਰਤਾਵਾਦ, ਬਹੁ-ਤਤਵਾਦ, ਸਰਬਪਿਆਪਕਤਾਵਾਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਣਾ
2. ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਭਰਦੇ ਗਲੋਬਲ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਕੀ ਰੋਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਮੌਲਿਕ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਬਣੇ

1. ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼: ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਣਾ ।
2. ਇਕ ਵਿਸ਼ਵਪਿਆਪੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ।
3. ਸਦਾਚਾਰ ਅੰਤਰਗਤ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਨਵੀਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਤੇ ਫਤਹਿਨਾਮਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ।
4. ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੇ ਵਿਵਸਥਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਖਾਲਸੇ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਬਚਨਬੱਧ ਹੋਣ ।
5. ਇਕ ਨਵੀਨ ਤੇ ਪੁਰਨਜੀਵਤ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

ਇਸ ਲਈ ਬੇਟਰੇਡ ਰਸਲ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ:

If some lucky men survive the onslaught of the Ist World War of atomic and hydrogen bombs, the Sikh religion will be the only means of guiding them....it has the capability; but the Sikhs have not brought out, in the broad day light, the splendid doctrines of their religion which have come into existence for the benefit of the entire mankind. This

is their greatest sin and the Sikhs cannot be freed of it." (Justice Mota Singh modified Sin to Lapse-Reference Interview by Prof. Kulwant Singh)

ਪਰੰਤੂ ਗੁਣ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਥਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਉਭਰ ਰਹੇ ਹਨ :

1. ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਕਤੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਮ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ।
2. ਇਸ ਦੀ ਸਾਨਦਾਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੇ ਵਿਗਾਸਨੇ ਤੇ ਫੈਲਾਓ ਦੇ ਰੁਕਾਵਟੀਕਰਨ।
3. ਵਧ ਰਹੇ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ - ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ, ਨਸ਼ਾ ਆਦਿ ਦੇ ਖਤਰੇ
4. ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਨਾਖਤ ਤੇ ਵਿਰਸੇ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਢਾਂਚਾ ਤੇ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪਕ। ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਇਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਰੁਚੀ, ਫਿਕਰ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਸਬੰਧੀ - ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ- ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਬਹੁ-ਪੇਕਸ਼ਏ ਤੇ ਬਹੁ-ਸੰਸਥਾਨਿਕ ਹੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਮਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਧਰਮ ਪੱਖੋਂ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਸਾਨਦਾਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦ, ਉਦਾਰਤਾਵਾਦ, ਬਹੁ-ਤਤਵਾਦ ਤੇ ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕਵਾਦ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ।

ਦਸਾਂ ਸੱਤਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬੱਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

1. ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫਰਮਾਨ - ਨਾ ਕੋਇ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਲਸਮਾਨ ; ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ - ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੇ ਪਹਿਚਾਨਬੋ।
2. ਉਦਾਰਤਾਵਾਦ: ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਏਕਾਧਿਕਾਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ - ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ; ਕੋਈ ਪਾਦਰੀਪੁਣਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਨਿਆਂ-ਸਾਸ਼ਤਰ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ।
3. ਬਹੁ-ਤਤਵਾਦ: ਕੋਈ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਢਾਂਚੇ ਚ ਸਮਰੂਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ; ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨ।
4. ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀਵਾਦ: ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਹੈ ; ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਬੀਲੇ, ਜਾਤ, ਜਮਾਤ, ਨਸਲੀ-ਵਰਗੀਕਰਨ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਨਿਰੋਲ ਜੁੜਿਆ ਨਹੀਂ।

ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਥਾ ਉਭਰਦੇ ਗਲੋਬਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਉਪੇਕਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫਲ ਸਰੂਪ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਰੁਚੀ, ਫਿਕਰ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਸਬੰਧੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦਸ਼ਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਸੁਧਰੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਏਹੀ ਕਾਮਨਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ।

“ਅਗਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾ ਹੋਤੇ” ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਈਆਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੌੜੀ ਬੈਰਾਗਨ ਰਾਗ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਹਮਰੀ ਬਿਧਿ ਹੋਤੀ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ ਸਾ ਬਿਧਿ ਤੁਮ ਹਰਿ ਜਾਣਹੁ ਆਪੇ ॥

ਹਮ ਰੁਲਤੇ ਫਿਰਤੇ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛਤਾ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਕੀਰੇ ਹਮ ਥਾਪੇ ॥

ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੇਰਾ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਚੁਕੇ ਸਭਿ ਸੋਗ ਸੰਤਾਪੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 167)